

การสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

A creating innovative communities with local wisdom

อดิสร หนันคำจร

Adisorn Hnunkamjorn

บริษัท คอนดีอินเตอร์เนชันแนล คอเปอร์เรชั่น จำกัด

Kondee International Corporation Co. Ltd.

E-mail: adisorn2728@gmail.com

Received: 17 February 2022; Revised: 26 February 2022; Accepted: 2 March 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรม เกิดจากกระบวนการคือ การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม จะต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เล็งเห็นความสำคัญของนโยบายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง มีการผสมผสานกับทฤษฎีต่างๆ เช่น การนำทฤษฎีแรงจูงใจ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎี SWOT และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชน มีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้นโดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง เชื่อมโยงชุมชนท่องเที่ยว OTOP กับเส้นทางการท่องเที่ยวกระแสหลัก เมืองรอง และแหล่งท่องเที่ยว ให้เกิดรายได้ที่กระจายไปสู่ผู้ประกอบการกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

คำสำคัญ: ชุมชน, นวัตกรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

This article aims to study the concept of innovative community building. Arising from the process search for potential of local wisdom, restoration and development of local natural resources and in the application of wisdom to create a new community must use the principles of participation with local people to realize the importance of policies for truly sustainable development There are integrations with various theories such as the introduction of the theory of motivation. participatory theory SWOT concepts and theories and sufficiency economy philosophy which focuses on developing the manufacturing and service sectors to be competitive achieve sustainability, people have a quality of life and have a better income by selling products in the community that come from tourism by using charm, wisdom, way of life, culture and creativity convert to income The family and grandchildren still live together. Strengthen the community Really develop the foundation economy Linking the OTOP tourism community with mainstream tourism routes, secondary cities and tourist attractions generate income that is distributed to entrepreneurs in various groups in the community.

Keywords: community, innovation, local wisdom

บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่จะทำให้มีการเจริญเติบโต จากหน่วยย่อยเล็กๆ จนกระทั่งส่งผลต่อการเจริญเติบโตของประเทศชาติ จึงได้มีการเขียนลงในแผนการพัฒนาชาติ ของ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) โดยมีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

คณะรัฐมนตรี มีมติ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2561 ให้ความเห็นชอบแนวทางการจัดทำประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 150,000 ล้านบาท โดยมีแนวทางการจัดทำ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับสวัสดิการ ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ สร้างโอกาสในอาชีพและการจ้างงาน 2) พัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนา

อาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นและ3) ปฏิรูปการโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรทั้งระบบ ควบคุมการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าทางการเกษตร และส่งเสริมการตลาดสมัยใหม่ ดังนั้น โอกาสในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ชุมชนตามแนวทางดังกล่าว จำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน ด้วยการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น รัฐบาลมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับประเทศ คือ คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอนตผ.) เป็นผู้ขับเคลื่อน และมอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักส่งเสริมการดำเนินงาน OTOP ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการสนับสนุน ส่งเสริม ยกย่องผลิตภัณฑ์ และพัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อให้สามารถจำหน่ายได้ และมุ่งปรับตัวสู่การค้าแบบสากล การดำเนินการรูปแบบข้างต้น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ (จำนวนมาก) ของคนในชุมชนไม่สามารถแข่งขันได้ ต้องออกไปขายสินค้าตามที่ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่มีความสุข รายได้ไปตกอยู่แก่ผู้ประกอบการคนเดียว หรือบางกลุ่มเล็ก ไม่กระจายถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนอย่างแท้จริง ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร ประกอบกับ รายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสหลักของประเทศ ส่วนใหญ่ตกไปอยู่ในกลุ่มทุนเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ห้างร้านใหญ่ ๆ กรู๊ปทัวร์ โดยที่รายได้ไม่กระจายลงไปถึงชุมชน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตกันขายสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่การเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตภัณฑ์และบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง จึงมีที่มาของคำว่า นวัตกรรม เกิดจาก คำว่า นวัตกรรม รวมกับวิถีชีวิตในชุมชน ท้องถิ่น นวัตกรรม เป็นการนำนวัตกรรม มาพัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวิถีชีวิตชาวบ้านในท้องถิ่น ให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมาตรฐานเพื่อให้สามารถแข่งขันในระดับนานาชาติได้ การพัฒนาโดยการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นการนำเสนอ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์ในชุมชน สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มาแปลงเป็นการสร้างแรงดึงดูดและรายได้ เข้ามาในชุมชน แทนที่จะนำผลิตภัณฑ์ออกไปแข่งขันนอกชุมชน แต่สร้างสรรค์ เสน่ห์ อัตลักษณ์ วิถีชีวิตในชุมชนให้มีคุณค่า

การพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยนวัตกรรมต้องส่วนหนึ่งมาจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนท้องถิ่นนำปัญหามาพัฒนา สร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนส่งเสริมรายได้แก่คนในท้องถิ่น ได้มีหลายท่านให้ความหมาย ความเข้มแข็งของท้องถิ่นหรือชุมชนว่าเป็นการรวมตัวของคนที่มีความดีและความมุ่งมั่น ร่วมกัน เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพลังยึดเหนี่ยวกัน สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมมีความเจริญงอกงาม (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุณ),

2556 : 1) เป็นชุมชนเข้มแข็งคือชุมชนที่พึ่งพา ตนเองได้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้มีลักษณะ ใหญ่ ๆ 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนเรียนรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้ ไม่รอสูตรสำเร็จในการแก้ไขปัญหา ไม่นั่งรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก แต่ร่วมกันค้นหาทางออกจากปัญหาและพัฒนาศักยภาพของตนเอง 2) เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างเป็นอิสระ เป็นอิสระจากการครอบงำของคนอื่น สถาบันอื่น หรือองค์กรอื่น ไม่ว่าจะเป็นป็นนักการเมือง พ่อค้า ข้าราชการ เป็นอิสระเพราะตัดสินใจด้วยข้อมูลและความรู้ 3) เป็นชุมชนที่จัดการ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ทุนหมายถึงทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา ทุนโภคทรัพย์และทุนทางสังคม ทำให้มีรากฐานมั่นคงและหลักประกันของชีวิต 4) เป็นชุมชนที่มีธรรมาภิบาล โปร่งใสตรวจสอบได้ ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ด้วยสันติวิธีแห่งภูมิปัญญา เพื่อเป็นการพัฒนาต่อยอดแนวคิดการสร้างสรรค์ นวัตกรรมชุมชนให้มีการพัฒนาทัดเทียมนานาประเทศทั่วโลกต่อไป (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรม

การสร้างชุมชนนวัตกรรมมีมาจากแนวคิดที่ว่าคนที่ชุมชนจะมีเสถียรภาพ ทุกคนในชุมชนต้องมีคุณภาพชีวิตดี มีความเท่าเทียมกัน สมาชิกในประเทศมีการศึกษา มีความเป็นอยู่ที่ดีซึ่งมาจากด้านเศรษฐกิจและมีสุขอนามัยด้านร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์เกิดจากมีด้านสาธารณสุขที่ดี อย่างไรก็ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปีและได้นำนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งมุ่งเน้นการจัดทำแผน ขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผล มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกของประเทศให้มีความสมบูรณ์

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถ ในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชน มีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจุบันมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับประเทศ คือ คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ.นตผ.) เป็นผู้ขับเคลื่อน และมอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักส่งเสริมการดำเนินงาน OTOP จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา 16 ปี โดยร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ สนับสนุนส่งเสริม ยกระดับผลิตภัณฑ์ และพัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อให้ขายได้ มุ่งปรับตัวสู่การค้าแบบสากล ทำให้ผลิตภัณฑ์ของคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่สามารถแข่งขันได้

ต้องออกไปขายสินค้าตามที่ต่าง ๆ ไม่มีความสุข รายได้ไปตกอยู่กับผู้ประกอบการคนเดียว หรือบางกลุ่มเล็ก ไม่กระจายถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานราก ไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร กอปรกับรายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสหลักของประเทศ ส่วนใหญ่ตกไปอยู่ในกลุ่มทุนเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ห้างร้านใหญ่ๆ กรู๊ปทัวร์ ไม่ลงไปถึงฐานรากเช่นเดียวกัน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่อการเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตภัณฑ์และบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและ ใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายคือ ประชาชนได้รับการพัฒนาอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้น ยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง โดยเชื่อมโยงชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี จำนวน 3,273 หมู่บ้าน กับเส้นทางท่องเที่ยวกระแสหลัก เมืองรอง และแหล่งท่องเที่ยว ให้เกิดรายได้ที่กระจายไปสู่ผู้ประกอบการ กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และประชาชนเกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP กลุ่ม Quadrant D เพิ่มขึ้น จำนวน 64,570 ผลิตภัณฑ์ ให้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งอย่างแท้จริง (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561)

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดในการประดิษฐ์คิดค้นของคนในท้องถิ่น โดยเป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรอง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมาใช้ประจำวัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการผูกพันกับธรรมชาติของท้องถิ่นโดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม

1) ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอยู่ในสังคมที่มีขนาดใหญ่และมีอยู่ในทุกสังคมที่มีการสะสมอย่างยาวนาน สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ จึงปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาติเพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อน มักพบในชาติที่เจริญที่สังคมสงบสุขร่มเย็นไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติใด และมีความเป็นอิสระ ทำให้สามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ จึงมีความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ภูมิปัญญา (Folk Wisdom) มักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคมและสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคน ซึ่งเรียกว่า องค์การทางสังคม (Social Organization) องค์การทางสังคม จะต้องมีสถาบันทางสังคม ที่เป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้วมีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่างๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่า หน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้นแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้นหากจะทำให้ชัดเจนแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ (1) ตำแหน่งทางสังคม (2) หน้าที่ (3) แบบแผนพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม และ (4) องค์วัตถุจากโครงสร้างของหน่วยสังคมนั้น ประกอบด้วยเรื่องภูมิปัญญาเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างผสมผสาน ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุลที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสินและลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่าเขา ข้าว แดด ลม ฝน โลกและจักรวาลชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว (เรื่องเดช ปิ่นเขียนชัย, 2541 : 3)

2) ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม และด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตคนในท้องถิ่นสามารถจำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน 5 สาขา ดังนี้

1) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่ (1) กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ (2) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

4) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมและผู้รู้เรื่องสมุนไพร

5) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน มีวิวัฒนาการตกผลึกความรู้มาอย่างยาวนานทำให้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ส่งผลทำให้มีการดำรงอยู่ของสังคม จึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป แบ่งออกได้หลายประเภทใหญ่ ๆ ตามลักษณะของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเช่น ด้านการเกษตร ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้านการผลิตและการบริโภค เป็นต้น

3) ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญา

ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นมีการพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบสานมีดังนี้ 1) ความรู้เดิม ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ 2) การส่งเสริมการสืบทอดความรู้ในเรื่องนั้น 3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ ใหม่ได้ 4) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้ 5) รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ 6) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541)

การสืบสานถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเชื่อมโยงจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเองภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง มีลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรมและสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มาช้านานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้ และระบบความรู้ การส่งเสริมและการเข้าถึงความรู้การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้รวมทั้งการสร้างสรรคและปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสังเคราะห์ระบบความรู้ของชาวบ้านจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สัตว์และพืช ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคม หรือในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมเกิดจากการเรียนรู้ขึ้นตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งลักษณะการถ่ายทอดความรู้คือ ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียนรู้ซึ่งพัฒนาความรู้ทางสติปัญญา มุ่งให้ผู้เรียนเกิดมีการพัฒนาด้านจิตใจเกิดความรักใคร่ชอบ มีความรู้สึกที่ดีมีคุณธรรม มุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญในงานที่ทำ งานที่มีการปฏิบัติ การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรและแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร นั้นส่วนใหญ่จะใช้จารึกหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยเพื่อใช้สำหรับเล่าเรียนสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ปัจจุบันนี้หาได้

ยากมาก แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลปะการแสดง นิทาน กลอน เป็นต้น (สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์, 2538)

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ ความคิดประสบการณ์ที่เกิดจาก ความคิดสร้างสรรค์ที่นำมาแก้ปัญหาในการใช้ชีวิตประจำวัน จนเกิดองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นสิ่งที่ล้ำค่าในสังคมนั้น ๆ ที่ควรอนุรักษ์ เพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไป ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน มีวิวัฒนาการตกผลึกความรู้มาอย่างยาวนานทำให้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ส่งผลทำให้มีการดำรงอยู่ของสังคม จึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป แบ่งออกได้หลายประเภทใหญ่ๆ ตามลักษณะของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเช่น ด้านการเกษตร ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้านการผลิตและการบริโภค เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษในอดีตได้สะสมสร้างสรรค์ สืบทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง สืบสานเรื่องราวอันทรงคุณค่ามากมาย ส่งผลให้คนในชาติเกิดความรัก ความภาคภูมิใจและร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อๆ กันมา และต่อไปในอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าและเป็นเอกลักษณ์ในสังคมนั้นๆ ซึ่งแตกต่างจากสังคมอื่น

วิเคราะห์แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญา

การแนวคิดทฤษฎีและความหมายของการสร้างชุมชนนวัตกรรม ผู้วิจัยจึงได้แยกประเด็นวิเคราะห์แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรมได้ 3 ประเด็นคือ 1) การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และ 3) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น

การที่คนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการอนุรักษ์ความเป็นตัวตนของท้องถิ่นนั้นๆ สืบสานความรู้ที่เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นเดิมที่เกิดจากการปรับตัวในการใช้ชีวิต มีการคิดค้นวิธีการต่างๆ เพื่อเป็นการทำให้ความเป็นอยู่ในชีวิตดีขึ้น โดยการนำแนวคิดพื้นฐานในท้องถิ่นมาประยุกต์ดัดแปลงจนเกิดแนวคิดที่ทำให้การดำรงชีวิตง่าย สะดวกขึ้นมีการพัฒนาต่อยอดมาหลายชั่วอายุคน การค้นหาด้วยวิธีการนำภูมิปัญญานั้นมาวิเคราะห์สังเคราะห์ จนได้แนวทางและความเป็นมา จนเกิดปัญญามีพัฒนาต่อยอด มาเป็นเวลานาน เมื่อระยะเวลาผ่านไปการพัฒนาภูมิปัญญานั้นได้เกิดการดัดแปลง ปรับปรุง ประยุกต์ มาเรื่อยๆ อย่างไม่สิ้นสุด ทำให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษยชาติสืบเนื่องมาเรื่อยๆ

วิธีการค้นหาศักยภาพของภูมิปัญญาส่งผลต่อการสืบสานสิ่งนั้นๆ โดยการฟังจากการบอกเล่าการบรรยายหรือสาธิตภูมิปัญญานั้นจากปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมกับสาธิตอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดความรู้เชิงปฏิบัติอย่างแท้จริงฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญแล้วเกิดแนวคิดที่ตกผลึก ดัดแปลง ปรับปรุง พัฒนามาเรื่อยๆ เมื่อได้แนวความรู้ มีการจดบันทึกรายละเอียดของแต่ละอย่างเพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวบรวมจนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดต่อเนื่องได้

2. การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ควรจะต้องมีการศึกษาวิจัย รวบรวมข้อมูลแต่ละความรู้เพื่อเป็นการนำมาพัฒนาฟื้นฟูให้เกิดประโยชน์และคุณค่าสูงสุด ในแต่ละท้องถิ่นจะมีความรู้ที่แตกต่างกัน ทำให้ทราบความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ว่ามีการพัฒนาสืบสานกันอย่างไร อนุรักษ์โดยการ

ปลูกจิตสำนึกคนในท้องถิ่นให้เห็นความสำคัญ สาระแก่นสารของสิ่งนั้น ๆ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมตามประเพณีตามวัฒนธรรมให้ร่วมมือกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาและสนับสนุนให้มีการรวบรวมอยู่ในที่เดียวกันเช่น จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ เป็นการแสดงถึงความเป็นมา และการพัฒนาแนวคิดภูมิปัญญาของรุ่นก่อนเป็นการเสริมสร้างและความภาคภูมิใจ

การฟื้นฟูภูมิปัญญาที่มีการเสื่อมสลายหรือเหลือน้อยให้กลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ริเริ่มสร้างสรรค์ ปรับปรุงให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ต่อยอดแนวคิดแล้วนำมาพัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาสร้างคุณค่าทำให้การนำไปใช้ง่ายเหมาะสมมากขึ้น

1. การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม

เมื่อได้มีการค้นคว้า พัฒนาแนวคิดภูมิปัญญาในการชุมชนนวัตกรรม สามารถประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติโดยมุ่งเน้นให้เกิดนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน แยกประเด็น เป็นรายด้าน เช่น ทางด้านสมุนไพร โดยการนำความรู้ทางด้านสมุนไพร การรักษาพื้นบ้านในเชิงปฏิบัติ มาถ่ายทอดเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ สามารถนำความรู้ไปสอบใบประกอบวิชาชีพของกระทรวงสาธารณสุข ทำให้เกิดประโยชน์ทางด้านการศึกษาก็คือเป็นการเพิ่มวิทยฐานะเชิดหน้าชูตาของวงศ์ตระกูลต่อไป การประยุกต์ทางด้านการดูแลสุขภาพ สุขอนามัย นำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรที่อยู่ใกล้ตัว มาดูแลรักษาป้องกัน รักษาตนเอง โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัย ที่สำคัญคือการรักษาด้วยสมุนไพร ต้องอาศัยการรักษาทางด้านจิตใจการผ่อนคลายกล้ามเนื้อ การทำการบริหารร่างกาย ซึ่งเป็นผลในระยะยาวของการดูแลตนเองมากกว่าการรักษาโรคเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ด้านการสร้างเสริมรายได้และมิงานทำ โดยการนำความรู้ด้านสมุนไพรสามารถ นำไปประกอบอาชีพ เริ่มจากการตั้งแต่การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อแปรรูปจำหน่าย นำความรู้ที่ได้ไปสอบขอใบอนุญาตในการประกอบโรคศิลปะ เพื่อมาประกอบอาชีพโดยตรงหรือสามารถนำความรู้ที่ได้มา สร้างผลิตภัณฑ์ที่ใช้เพื่อการรักษา อาทิ ลูกประคบ น้ำมันนวดผ่อนคลายแก้ปวด การทำอาหารชีวจิต แปรรูปเป็น ส่วนผสมของอาหารหรือขนม ในรูปแบบสุขภาพได้ และนำความรู้ ด้านการรักษาดูแลป้องกันโรค นำไปบริการประชาชนแบบจิตอาสา รูปแบบของสาธารณะ เป็นการรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในเรื่องของการส่งเสริมการดูแลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ จากผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นอย่างดี สามารถนำความรู้ที่ได้ไปแนะนำผู้อื่น ซึ่งเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการดูแลตนเองในวิถีชีวิตธรรมชาติ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ตั้งครรภ์ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถรับยาในรูปแบบเวชภัณฑ์สมัยปัจจุบันได้เนื่องจากจะมีผลกระทบต่อร่างกาย เป็นการช่วยสร้างเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะเห็นได้ว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้หลายด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านการรักษา ด้านสุขอนามัย ด้านสวัสดิการสังคม

จากแนวคิดของยุทธศาสตร์ 20 ปี ของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 -2580 เป็นระยะเวลา 20ปีนั้น มีกรอบแนวคิดสร้างการแข่งขันที่เน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้มีคุณภาพสามารถแข่งขันกันได้ ทำให้ ชุมชนเกิดความยั่งยืน ประชาชนทุกคนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น ส่งผลต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ในยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน

นโยบายของชาติดังกล่าวข้างต้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วนโดยมีแนวทางการจัดทำ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับสวัสดิการ ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ สร้างโอกาสในอาชีพและการจ้างงาน 2) พัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นและ 3) ปฏิรูปการโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรทั้งระบบ ควบคุมการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าทางการเกษตร และส่งเสริมการตลาดสมัยใหม่ ดังนั้น โอกาสในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ชุมชนตามแนวทางดังกล่าว จำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน ด้วยการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นรัฐบาล จึงมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่อการเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า จะต้องใช้การมีส่วนร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เล็งเห็นความสำคัญของนโยบายเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง การนำทฤษฎีแรงจูงใจ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎี SWOT และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง นำมาใช้ ผสมผสานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีแรงจูงใจ ว่าด้วยแรงเสริม แรงขับ หรือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจในการทำให้พฤติกรรมของบุคคลมีพลัง ทิศทางและมีความรู้สึกร่าเริงที่จำเป็นที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย โดยนำแรงเสริม แรงขับ หรือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจในการทำให้พฤติกรรมของบุคคลมีพลัง มีทิศทางและมีความรู้สึกร่าเริงที่จำเป็นที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย มี 2 ทฤษฎีคือ (1) ทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's General Theory of Human & Motivation) ได้อธิบายถึงความต้องการของมนุษย์ เรียงลำดับตั้งแต่ลำดับขั้นต่ำไปหาสูง (Hierarchy & Needs) โดยแบ่งลำดับขั้น จาก ขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุดดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs)

ขั้นที่ 2. ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง (Safety needs)

ขั้นที่ 3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and loveness) หรือความต้องการทางสังคม (Social Need)

ขั้นที่ 4. ความต้องการการยกย่อง (Esteem needs) ซึ่งเป็นความต้องการการยกย่องส่วนตัว (Self-esteem) ความนับถือ (Recognition) และสถานะ (Status) จากสังคม

ขั้นที่ 5. ความต้องการประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิต (Self-actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดแต่ละบุคคล ซึ่งถ้าบุคคลความต้องการในขั้นนี้ได้ จะได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลพิเศษ (2) ทฤษฎีองค์ประกอบคู่ของเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg's Two Factor Theory) ที่ว่าด้วยปัจจัยที่สัมพันธ์กับความชอบหรือไม่ชอบในงานของแต่ละบุคคล โดยมี 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยจูงใจและปัจจัยอนามัย (Maslow, 1954)

สรุป

การสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องอาศัยหลายปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปธรรมต่ออาศัยคนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นของตนเอง การกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญต้องใช้หลักทฤษฎีแรงจูงใจ การมีส่วนร่วมเพื่อให้คนในชุมชนระดมความคิดเห็นร่วมกัน และใช้การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งด้วยกระบวนการ Swot นำมาเพื่อหาโอกาสและอุปสรรคของพัฒนาศักยภาพ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ขณะเดียวกันต้องใช้หลักการเศรษฐกิจเพียงพอผสมผสานเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความสมดุลแก่ท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2561). คู่มือบริหารโครงการชุมชนท่องเที่ยวชนบทวิถี. กรุงเทพมหานคร: มหาดไทย.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่). (2556). การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรืองเดช ปันเขียนชัย. (2542). นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). ร่างยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- สุรพันธ์ ต้นศรีวงศ์. (2538). วิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร: สกายบุ๊กส์.
- Maslow, Abraham M.. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper and Row.

